

DOI 10.31909/26168774.2021-(55)-19
УДК 93(378.095+32.019.5)«1945/1950»

THE HISTORICAL EDUCATION IN BILHOROD-DNISTROVSKYI TEACHERS' INSTITUTE IN THE CONTEXT OF SOVIET POLITICS OF MEMORY DURING THE SECOND HALF OF THE 1940S

ІСТОРИЧНА ОСВІТА В БІЛГОРОД-ДНІСТРОВСЬКОМУ УЧИТЕЛЬСЬКОМУ ІНСТИТУТІ В КОНТЕКСТІ РАДЯНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1940-х РР.

Віктор Дроздов

кандидат історичних наук, доцент
E-mail: victordrozdov.84@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1381-8878
Research ID: A-7822-2018
Ізмаїльський державний гуманітарний
університет, Україна

Viktor Drozdov

PhD of Historical Science, Associate Professor
E-mail: victordrozdov.84@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1381-8878
Research ID: A-7822-2018
Izmail State University of Humanities, Ukraine

ABSTRACT

The purposes of the research are to discover the features of the history teachers' training at the Bilhorod-Dnistrovskiy Teachers' Training Institute in the postwar years, to determine the methods and consequences of the ideologization of the content of higher historical education as one of the tools for disseminating official historical memory, to analyze the impact of ideological campaigns on the training, scientific and educational activities of the Department of History lecturers. The article is based on the application of historical-systemic, historical-genetic and historical-typological methods that allowed to characterize the development of historical education at the institute in the context of the then ideological campaigns in the USSR, known as «Zhdanovshchina», to identify problems that affected the organization of the educational process, to classify groups of students who studied at the Faculty of History. The scientific novelty is that based on archival documents of the Municipal Institution «Izmail Archive» for the first time the analysis of training, scientific and educational work at the historical faculty of the Bilhorod-Dnistrovskiy Teachers' Training Institute in the conditions of Sovietization of the region in the postwar years is realized. The author has concluded the training of history teachers at the institute met with some problems of material, educational, methodological, and staffing nature, but the ideologization, which turned the learning process into a tool for spreading official historical memory and Marxist-Leninist ideology, was the most significant factor that negatively affected historical education. The increasing ideological pressure on historical education put lecturers and students even more in a position of dependence on Soviet historical discourse. Additional means of control over the educational process were introduced, which required teachers to follow faithfully to the version of history adopted by the Communist Party.

Key words: *historical education, teachers' institute, politics of memory, ideologization, late Stalinism, Southern Bessarabia.*

Постановка проблеми. Приєднання Південної Бессарабії до складу Української РСР потребувало не лише політичної та економічної інтеграції регіону, а й формування нової радянської ідентичності місцевого населення. У зв'язку з цим важливу роль відіграла політика пам'яті, завданням якої було конструювання нової історичної

пам'яті, що базувалася на нерозривному зв'язку історичного минулого регіону із загальнорадянським та українським історичними наративами. Одним із найголовніших її інструментів була історична освіта, яка в сталінські часи неодноразово зазнавала трансформацій. За відсутності педагогічних кадрів у Південній Бессарабії влада була зацікавлена в підготовці молодих вчителів історії, які, оволодівши марксистсько-ленінською концепцією історичного процесу та основами радянської педагогіки, сприяли б поширенню офіційної пам'яті серед молодого покоління. Саме тому із заснуванням у 1940 р. учительського інституту в місті Аккермані (із серпня 1944 р. – Білгород-Дністровський) було створено історичний факультет, де розпочалася підготовка вчительських кадрів. Дослідження історичної освіти в Білгород-Дністровському учительському інституті є доволі актуальним, оскільки, з одного боку, вона розвивалася в умовах посилення ідеологізації освітнього процесу в Україні в роки «ждановщини», а з іншого – мала свої особливості у зв'язку з процесами радянзації Південної Бессарабії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню розвитку історичної освіти в педагогічних навчальних закладах УРСР у роки пізнього сталінізму присвячено чимало наукових розвідок. Серед комплексних праць треба виділити монографію Н. Венцевої (2016), дисертаційні дослідження С. Буряк (2015) та В. Петриквіва (2016), у яких розглядаються проблеми відновлення історичної освіти в педагогічних ВНЗ у воєнний та післявоєнний період, трансформації змісту вищої історичної освіти, розвитку кадрового потенціалу, матеріального становища та статусу учасників освітнього процесу, їхньої суспільно-політичної діяльності тощо. Організаційні засади історичної науки в педагогічних інститутах проаналізовано в статті В. Бугрія (2019). Характеристика діяльності історичних факультетів і нормативно-правової бази історичної освіти у вищих педагогічних закладах інших приєднаних регіонів здійснюється в роботах І. Антоняк (2017) та Р. Попп (2018). Проблеми організації історичної освіти в Білгород-Дністровському учительському інституті не були предметом наукового вивчення, однак важлива джерельна інформація про розвиток інституту в 1940–1965 рр. була опублікована в першому томі видання «Ізмаїльський державний гуманітарний університет: сторінки історії» (2020).

Формулювання цілей статті. Метою роботи є дослідження організації історичної освіти в Білгород-Дністровському учительському інституті, особливостей її розвитку в умовах посилення ідеологічного впливу в другій половині 1940-х рр. та визначення її ролі в процесі поширення радянської історичної пам'яті в регіоні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Навчання в Аккерманському учительському інституті розпочалося 1 жовтня 1940 р. Стаття в газеті «Знамя Советов» за 16 лютого 1941 р. висвітлювала перші підсумки діяльності інституту. За цей час було підготовлено навчальні й робочі плани та конспекти викладачів, укомплектовано бібліотечний фонд, організовано кабінети й лабораторії для практичних занять студентів. Крім навчального процесу, велика увага приділялася політико-виховній і культурно-масовій роботі зі студентами. Зокрема, за перші три місяці було прочитано 9 лекцій на соціально-політичні теми, встановлено систематичне проведення політзанять, створено культурні і спортивні гуртки, організовано вечори художньої самодіяльності, екскурсії та відвідування театру (Снисарь, 1941: 2). Проте робота інституту була зупинена з початком війни й відновлена лише в 1944 р. після повернення території Ізмаїльської області до складу УРСР. Новий навчальний рік Білгород-Дністровського учительського інституту (у зв'язку з перейменуванням м. Аккермана було змінено й назву інституту) розпочався в листопаді-грудні 1944 р. у складних умовах післявоєнної відбудови: приміщення інституту було зайняте шпиталем, тому заняття до січня 1945 р. проводилися в житловому будинку, було відсутнє будь-яке навчальне обладнання, а в бібліотеці не було жодної книги (КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 2: 1-2).

Навчання в Білгород-Дністровському учительському інституті було дворічним і спрямовувалося на підготовку педагогічних кадрів для семирічних шкіл. Випускники історичного факультету за результатами рішення державної екзаменаційної комісії здобували «кваліфікацію та звання вчителя історії 5-7 класів» (КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 2: 28). Із 68 студентів, які розпочали навчання в інституті в 1944–1945 н. р., 18 осіб навчалися на історичному факультеті (14 – на першому курсі, 4 – на другому) (Циганенко, 2020: 33-34). Наприкінці 1944 р. було прийнято рішення про організацію в інституті заочного навчання. За результатами вступної кампанії на перший курс історичного факультету було зараховано 56 студентів-заочників, однак приступили до занять лише 33 особи (КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 2: 4). Станом на кінець 1948–1949 н. р. на історичному факультеті навчались 70 студентів (44 – на першому курсі, 26 – на другому) (КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 29: 5). Як зазначає С. Буряк, у Білгород-Дністровському учительському інституті були одні з найгірших показників набору студентів-істориків серед вищих педагогічних навчальних закладів УРСР (Буряк, 2015: 16). У 1949 р. набір на перший курс уже не проводився, а в 1950 р. відбувся останній випуск учителів історії. Згідно з наказом від 7 грудня 1950 р. студенти історичного факультету були переведені до Одеського учительського інституту (Архів ІДГУ, ф. 1, оп. 1-л, спр. 80: 20). Припинення підготовки вчителів історії в Ізмаїльській області було пов'язано з урядовими планами щодо укрупнення учительських інститутів та поступової їхньої реорганізації в педагогічні інститути. В 1951 р. Білгород-Дністровський учительський інститут було переведено до міста Ізмаїлу, а наступного року реорганізовано в педагогічний інститут. Проте в новоствореному інституті історичний факультет так і не було відкрито, незважаючи на пропонування з боку Ізмаїльського обкому КП(б)У (ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 30, спр. 2021: 20).

Склад студентства в інституті був доволі неоднорідним, що спричиняло певні труднощі під час навчання. Аналіз звітних матеріалів кафедр дає змогу виділити кілька соціально-вікових груп студентів-істориків: 1) демобілізовані особи, які вступили на навчання після завершення військової служби – були найбільш здібними до навчання, активними й дисциплінованими (наприклад, з 26 студентів першого курсу в 1947–1948 н. р. відмінні оцінки мали лише 6 осіб, з яких усі належали до цієї групи (КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 16: 6)); 2) місцеві мешканці, які вступили на навчання після завершення школи – мали погані знання з російської мови та історії СРСР у зв'язку з навчанням у румунських школах; 3) особи, які прибули з інших регіонів Української РСР після завершення навчання в школі – мали низький базовий рівень знань та переважно були тими, хто не вступив до інших інститутів за конкурсом; 4) студенти, які завершили школу до початку війни й мали тривалу перерву в навчанні (КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 15: 12).

Серйозні проблеми на історичному факультеті були з професорсько-викладацьким складом, який постійно змінювався. В 1944–1945 н. р. викладач історії СРСР О. Девдера, який керував кафедрою історії, за своєю спеціальністю не відповідав призначенню, тому в наступному навчальному році він був замінений. З вересня 1945 р. на кафедрі працювало троє викладачів: доц. С. Соловйов (завідувач кафедри), А. Комова та Н. Сафронова (КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 2: 32). Проте вже в 1947–1948 н. р. склад кафедри повністю змінився і включав доц. О. Михайличенка (завідувач кафедри), О. Чернову та М. Краснянського, а лекції з історії України викладав завідувач відділу пропаганди та агітації міського комітету КП(б)У П. Козирев. У 1948 р. О. Михайличенко звільнився, а в 1949 р. новим завідувачем було призначено Я. Сімана. Також у зв'язку зі звільненням М. Краснянського через «халатне ставлення до викладання» на посаду викладача було прийнято О. Шабуніна (КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 30: 10). На початку 1949–1950 н. р. кафедру історії було ліквідовано, а її викладачів Я. Сімана та О. Чернову було переведено на кафедру основ марксизму-ленінізму (КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 42: 53). Після ліквідації історичного факультету обох викладачів було звільнено.

У річних звітах кафедри історії неодноразово вказувалося, що кадрові зміни, які відбувалися часом упродовж навчального року, негативно впливали на виконання навчального плану та якість освіти. Серед проблем в організації історичної освіти визначалися також відсутність або застарілість навчальних програм, критична нестача підручників, навчальних посібників і наочних матеріалів, а також недостатнє обладнання кабінету історії, який було відкрито лише в 1946 р. Досить важкими були умови навчання, зокрема нестача палива в зимові місяці. Наприклад, в аналізі викладання історії СРСР за перший семестр 1946–1947 н.р. вказувалося: «Були випадки, коли температура в аудиторіях доходила до 5-7° нижче нуля. Це, звичайно, не могло не позначитися на стані здоров'я студентів та їхньому відвідуванні інституту...» (КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 8: 70).

Навчальні плани та програми підготовки майбутніх вчителів історії укладалися відповідно до нормативних вимог Народного комісаріату освіти УРСР (із 1946 р. – Міністерство освіти УРСР). Навчальний план за 1945–1946 н.р. містив 17 навчальних дисциплін, серед яких найбільшими за обсягами були «Історія СРСР» (372 год.) та «Основи марксизму-ленінізму» (254 год.), що викладалися впродовж усього періоду навчання. Також студенти вивчали курси «Історія України» (108 год.) та «Конституція» (52 год.). Вивчення всесвітньої історії включало такі дисципліни: «Давня історія» (198 год.), «Історія середніх віків» (216 год.) та «Нова історія» (170 год.) (КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 3: 25). Варто відмітити, що при плануванні історичних дисциплін кількість лекційних годин суттєво перевищувала кількість семінарських. Наприклад, на вивчення історії СРСР виділялося 322 лекційні та 50 семінарських годин (КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 7: 76-77). Педагогічна складова включала дисципліни «Педагогіка» (82 год.), «Психологія» (84 год.), «Шкільна гігієна» (18 год.) та «Методика історії» (60 год.), а педагогічну практику було заплановано на другому курсі під загальним керівництвом кафедри педагогіки. Значна увага надавалася філологічній підготовці, яка передбачала вивчення російської й української мов, загальної, російської та української літератури. До навчального плану було включено проходження військової підготовки. Крім основних дисциплін, студентам пропонувалися факультативні курси. Зокрема, історики слухали курс з археології, викладати яку було запрошено директора обласного історико-краєзнавчого музею Г. Крисіна. Студентам факультету мови та літератури історію СРСР викладав колишній випускник інституту В. Кокош (КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 16: 1).

Робочі плани історичних дисциплін мали чітко відповідати затвердженим програмам, які відображали марксистсько-ленінське (а точніше, сталінське) розуміння історичного процесу, що ґрунтувалося на формаційному підході й ідеях класової боротьби, а також російськоцентричну модель історії СРСР, яка впроваджувалася із середини 1930-х рр. У систему історичної освіти була міцно вкорінена міфотворчість радянських істориків про «Київську Русь – колыску східнослов'янських народів», «дружбу народів» із провідною роллю російського народу як «першого серед рівних», «Велику вітчизняну війну» тощо. Показово, що в курсі історії СРСР, який викладався протягом усього строку навчання, лише останній четвертий семестр був присвячений, власне, історії радянської держави. Попередні семестри переважно включали тематику історії дорадянської Росії, яка розпочиналася з давніх часів, із вкрапленнями історії інших союзних республік як складової частини великоросійського нарративу (КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 7: 78-81).

Проблеми з постачанням навчально-методичної літератури до Білгород-Дністровського учительського інституту призводили до того, що викладачі самостійно укладали програми з деяких дисциплін, у тому числі з «Історії України». Зміст робочого плану з історії України 1946 р., укладачем якого був П. Козирев, яскраво свідчить про впровадження радянського історичного дискурсу в історичну освіту регіону. Ідеї класової боротьби й національного визволення українського народу подавалися в нерозривній єдності. Історія України вивчалася студентами під кутом національного, соціального та

релігійного гноблення різних держав, окрім Російської імперії (наприклад, «посилення феодално-кріпосницького та національно-релігійного гноблення на Україні під владою Шляхетської Польщі», «Західна Україна під Австро-Угорським гнітом», та, з іншого боку, «Україна в складі російської дворянської Імперії»). Водночас українські націє- та державотворчі процеси фактично не викладалися: козацтво розглядалося лише в контексті боротьби проти «Султанської Туреччини та Кримського Ханства», були відсутні теми з історії української козацької держави та національно-культурного розвитку України. Особливий акцент ставився на «визвольній війні 1648–1654 рр.» та постаті Богдана Хмельницького. Події початку ХХ ст. викладалися з марксистсько-ленінських позицій, де революційна боротьба ставала основним об'єктом вивчення. Водночас, замовчувався період Української національної революції 1917-1921 рр., а поворотним моментом в історії України вважалася «Велика Жовтнева Соціалістична революція», після якої розпочинався її «розквіт». Окрема тема була присвячена приєднанню до СРСР українських земель на початку Другої світової війни, яке розглядалося як «возз'єднання українського народу». Курс історії України завершувався вивченням «Вітчизняної війни» та п'ятирічного плану відновлення та розвитку народного господарства на 1946–1950 рр. (КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 7: 70-71). Зауважимо, що в робочому плані 1946 р. російськоцентрична модель у вивченні історії України поки що не простежується.

Звітні матеріали з державної екзаменаційної атестації свідчать про наявність проблем у підготовці студентів. Зокрема, у звіті за 1947–1948 н. р. зазначалося, що студенти погано опанували матеріал з історії СРСР і нової історії. Недоліки стосувалися не лише недостатнього знання фактичного матеріалу, а й розуміння історичного процесу, яке мало відповідати сталінській ідеології. «Студенти-випускники слабко орієнтуються в таких питаннях, як національно-визвольний рух на Україні в XVI–XVIII ст. та роль народів СРСР у розвитку слов'янської культури в країнах південно-східної Європи, причини розпаду Київської держави, революційний рух на Україні в XIX ст. та ін.», – вказувалося у документі (КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 15: 29). Також не всі студенти змогли опанувати в достатній мірі російську мову. Однією з головних причин низького рівня знань студентів уважалася їхня слабка підготовка в школі. Зрозуміло, що не вивчаючи історію СРСР у румунській школі, місцевим студентам Білгород-Дністровського учительського інституту досить важко було опанувати марксистську концепцію історії, про що неодноразово вказувалося у звітах кафедри. Втім, саме вони з отриманням вищої педагогічної освіти й початком професійної кар'єри ставали основним знаряддям поширення офіційної історичної пам'яті серед учнів регіону. Відповідно до наказів про розподіл випускників історичного факультету, усі вони направлялися на роботу до шкіл Ізмаїльської області (Циганенко, 2020: 72-73, 77-78).

Проведення ідеологічних кампаній в Україні в другій половині 1940-х рр., відомих під загальною назвою «ждановщина», мала серед основних цілей подолання будь-яких проявів «буржуазного націоналізму» в українській історичній науці та освіті. Активний наступ влади розпочався наприкінці квітня 1947 р., коли була скликана спеціальна нарада істориків при ЦК КП(б)У з метою обговорення питань «про прояви буржуазного націоналізму в галузі історії». В серпні 1947 р. було видано постанову ЦК КП(б)У «Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР», у якій крім нещадної критики діяльності Інституту зазначалося про наявність серйозних недоліків у викладанні історії України у вишах республіки та вивченні питань історії України в середніх школах (Смолій, 1996: 86). Керівники закладів освіти були зобов'язані встановити систематичний контроль за викладанням історії СРСР і України та суспільних наук, переглянути програми й робочі плани викладачів та обговорити їх на засіданнях кафедр і вчених радах, заслухати цикл докладів і лекцій із важливих проблеми історії України, встановити обов'язкове відвідування завідувачами кафедр лекцій і семінарів із подальшим їхнім обговоренням, систематично стенографувати лекції й семінари всіх

членів кафедр, розробити конкретні заходи щодо поліпшення викладання історії України (Смолій, 1996: 98-99).

Заходи щодо поліпшення викладання історії СРСР та історії України в педвишах були затверджені наказом міністра освіти УРСР П. Тичини від 20 вересня 1947 р., згідно з яким директори до 10 жовтня мали перевірити стан викладання історії, обговорити результати цієї перевірки й визначити конкретні заходи щодо «піднесення викладання історії кожним, зокрема, професором і викладачем». На основі надісланих закладами звітів про проведену роботу Управління вищої школи мало скласти методичні вказівки професорсько-викладацькому складу на допомогу у висвітленні питань історії України з марксистсько-ленінських позицій. Крім того, завідувачі кафедр історії мали організувати для професорсько-викладацького складу та студентства доповіді з історії України на визначені в наказі ідеологічні теми (КУІА, ф. Р-445, оп. 1, спр. 82: 94). Нормативну базу щодо боротьби з «проявами буржуазного націоналізму» доповнювали наказ начальника Управління в справах вищої школи від 7 жовтня 1947 р. та наказ Міністра освіти УРСР П. Тичини від 31 грудня 1947 р. «Про стан викладання історії України в педагогічних та учительських інститутах УРСР (Антоняк, 2017: 81). У квітні 1948 р. Управлінням у справах вищої школи були ухвалені заходи щодо покращення викладання історії України у вищих навчальних закладах УРСР. Серед іншого визначалося, що викладання історії України мало здійснюватися на основі сталінського підручника «Короткий курс історії ВКП(б)», зауважень Сталіна, Кірова та Жданова на підручники з історії та постанови ЦК КП(б)У від 29 квітня 1947 р. Керівники вишів та викладачі історії, зі свого боку, мали «... послідовно проводити принцип більшовицької партійності у викладанні, вести рішучу боротьбу з буржуазно-націоналістичними спотвореннями у викладанні історії України» (КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 23: 132-133). Суттєвих змін зазнали також навчальні програми, у яких, відповідно до інструкцій сталінського керівництва, «нова версія» історії України перебувала в цілковитій залежності від російського гранд-нарративу. Як зазначає В. Петриків, у науковому вжитку дефініції «історія України» або «українська історія» швидко замінювалися універсальним визначенням «історія Української РСР» (Петриків, 2014: 184).

Боротьба з «буржуазним націоналізмом» в історичній науці та освіті супроводжувалася ідеологічним тиском на історичні кафедри багатьох закладів освіти. Не оминула вона й кафедру історії Білгород-Дністровського учительського інституту, діяльність якої неодноразово піддавалася критиці впродовж 1947–1948 н. р. На засіданні вченої ради інституту від 23 жовтня 1947 р. кафедрі було зобов'язано переглянути програми та робочі плани викладачів, покращити проведення семінарських занять, обговорювати на засіданнях плани й конспекти лекцій, організувати стенографування лекцій і семінарів та їхнє рецензування, посилити контроль за підвищенням ідейно-політичної підготовки викладачів. Також для кафедри було встановлено тематику лекцій із питань історії України, які мали явно ідеологічний характер, та графік їх проведення для студентів і викладачів інституту, а також інтелігенції міста (КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 12: 8-9).

У грудні 1947 р. робота кафедри історії знову стала об'єктом уваги на засіданні вченої ради, що було викликано результатами перевірки інституту з боку Ізмаїльського обкому КП(б)У. У рішенні бюро обкому було зазначено, зокрема, і про наявність значних недоліків у роботі кафедри стосовно ідейно-політичного рівня проведення занять та роботи зі студентами. У результаті було прийнято рішення, що заняття викладачів історії мали відвідувати викладачі кафедр основ марксизму-ленінізму та обговорювати їх на спільних засіданнях (КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 12: 16).

Негативно була оцінена робота кафедри в річному звіті інституту за 1947–1948 н. р., у якому зазначалося про слабе забезпечення викладання курсів історії СРСР і нової історії, формальне ставлення до документів партії та уряду з ідеологічних питань,

невиконання постанов ученої ради інституту. Також вказувалися недоліки в роботі її завідувача О. Михайличенка, який не врахував під час перегляду робочих планів вимоги постанови ЦК КП(б)У «Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР», не надавав методичну допомогу співробітникам кафедри й не здійснював керівництво науковою роботою викладачів (КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 15: 23). Наприкінці навчального року О. Михайличенко звільнився, хоча й до цього дирекція інституту неодноразово зверталася до Міністерства освіти УРСР із проханням про заміну завідувача. Ставлення кафедри історії до ідеологічної кампанії 1947–1948 н. р. було так відображене в її річному звіті: «Загалом, увесь цей навчальний рік, наповнений систематичною та наполегливою боротьбою нашої партії та її ЦК із грубими спотвореннями та помилками на ідеологічному, культурному фронті, був для членів кафедри історії та студентів істфаку школою виховання й вироблення нової людини комуністичного суспільства» (КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 16: 5).

Відкриті лекції, які обговорювалися на засіданнях вченої ради інституту, а також стенограми лекцій викладачів яскраво ілюструють вплив сталінської ідеології на історичну освіту. Так, у грудні 1947 р. на вченій раді відбулося обговорення лекції зі стародавньої історії О. Чернової на тему «Проникнення Риму на Схід. Третя Пунічна війна». Під час свого виступу викладачка назвала одним з істотних недоліків своєї лекції те, що вона не роз'яснила зміст наведеної нею цитати В. Леніна про характер Пунічної війни. Крім методичних зауважень, їй були надані рекомендації ідеологічного характеру, зокрема про доцільність співставлення тих подій із сучасною історією, а саме з агресивними планами Муссоліні та Гітлера, яким «не давали спати» лаври Цезаря, а також про необхідність використання зразків лекцій Леніна і Сталіна під час побудови структури заняття (КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 12: 21-22).

Прикладом нав'язування радянських історичних наративів є лекція викладача Я. Сімана на тему «Зовнішня політика російської держави в 70-х рр. XIX ст.», стенограма якої зберігається у фондах Комунальної установи «Ізмаїльський архів» (КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 17: 1-11). Ця лекція була проведена в 1948 р. в рамках курсу «Історія СРСР» для студентів другого курсу історичного факультету. Заняття починалося з цитати Сталіна, яка визначала основну тезу лектора про слабкість російського царизму та його зовнішньої політики. В оцінюванні зовнішньополітичних відносин Росії в лекції була присутня відверта антинімецька спрямованість, що відповідало духу післявоєнного часу. Найбільша увага приділялася аналізу ставлення російської влади й суспільства до «східного питання». Цитуючи класиків марксизму й відомих революційних демократів та навіть публікації в тогочасних ліберальних і консервативних періодичних виданнях, лектор доводив тезу про братерські зв'язки й почуття солідарності південних слов'ян із «великим російським народом», який змальовувався ним як «народ-визволитель», наголошував на вирішальній ролі Росії в «пробудженні політичного життя народних мас слов'янського світу», а також підкреслював вплив прогресивних верств російського суспільства на рішення царизму розпочати війну з Туреччиною, щоб звільнити поневолені народи.

Історична наука в Білгород-Дністровському учительському інституті теж розвивалася в межах офіційної радянської ідеології, проте мала певну специфіку. Через брак достатніх відомостей про історичне минуле Південної Бессарабії велика увага була приділена краєзнавчій тематиці. Зокрема, у планах наукової роботи інституту за 1946–1950 рр. були присутні такі теми з історії: «Українська народність на Ізмаїльщині» (О. Михайличенко), «Історія міста Ізмаїла та його перспективи» (А. Комова), «Історичні пам'ятки міста Білгород-Дністровська» (Н. Сафронова), «Історія міста Білгород-Дністровська» (П. Козирев), «Ізмаїльщина в минулій IV-й п'ятирічці» (О. Чернова), «Жовтнева революція в Ізмаїльській області» (П. Козирев) та «М. І. Кутузов – комендант м. Білгород-Дністровський» (КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 6: 11-12; спр. 28: 3, 9). У 1948 р. було завершено підготовку кандидатської дисертації П. Козирева на тему «Історія міста

Білгород-Дністровська», у якій із марксистських позицій було висвітлено історію міста «від скіфських поселень до соціалістичного Білгороду» (КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 17: 25). Варто зазначити, що постійні зміни науково-педагогічного складу негативно позначилися на науковій діяльності кафедр, й кожного року вона звітувала про невиконання плану наукової роботи.

Наукова діяльність студентів зводилася до участі в науково-історичному гуртку, який було створено в 1944–1945 н. р. Наступного року до складу гуртка входили 27 студентів першого і другого курсів (КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 3: 34). Робота гуртка включала обговорення студентських рефератів та проведення екскурсій. У 1947 р. було затверджено тему роботи гуртка «Видатні історичні події у висвітленні класиків марксизму-ленінізму», що також вказує на переважно ідеологічне значення такого різновиду діяльності (КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 16: 3).

Важливе місце в підготовці фахівців мала політико-ідеологічна робота, яка була неодмінною складовою виховного процесу. У вересні 1947 р. були прийняті постанови ЦК КП(б)У «Про покращення викладання й політико-виховної роботи у вищих навчальних закладах УРСР» і відповідний наказ Управління в справах вищої школи. Обговорюючи ці документи, вчена рада Білгород-Дністровського учительського інституту ухвалила рішення про організацію постійного семінару з вивчення історії й теорії партії, систематичне проведення серед студентів і викладачів доповідей про внутрішню та зовнішню політику СРСР, створення в студентському гуртожитку червоного кутка, заслуховування на засіданнях вченої ради доповідей про якість і методику викладання (КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 12: 3-4). Провідну роль в організації політико-ідеологічної роботи інституту грала кафедра основ марксизму-ленінізму, проте викладачі-історики також активно залучалися до цієї діяльності. Вони проводили лекції для студентів і співробітників інституту, міської інтелігенції та військовослужбовців, здійснювали роботу з агітаторами в період виборчих кампаній, брали участь в організації і проведенні конференцій і заходів із нагоди святкування соціалістичних свят та ювілеїв тощо. Наведемо приклади тем лекцій, які були прочитані викладачами для трудящих міста в 1947–1948 н. р.: «Київська Русь – колыска трьох братських народів – російського, українського й білоруського», «Тридцятирічна боротьба зі спотвореннями на історичному фронті», «Великий історичний акт 1654 р.», «Великий російський народ та його роль в історії» (КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 16: 2).

Висновки. Історична освіта в Білгород-Дністровському учительському інституті розвивалася в складних умовах післявоєнного часу, що проявлялися в недостатньому матеріальному й навчально-методичному забезпеченні освітнього процесу, неоднорідному складі студентів та їхньому низькому рівні базової підготовки, а також частій змінюваності педагогічного персоналу. Поряд з освітньою метою підготовка вчителів історії мала важливе ідеологічне значення, оскільки влада була зацікавлена в поширенні офіційних історичних наративів серед молодого покоління, що потребувало нових педагогічних кадрів. Радянська ідеологія охоплювала навчальну, виховну та наукову сфери діяльності, впливала як на структуру навчальних планів та програм, так і на зміст кожного заняття, яке мало відображати марксистсько-ленінську концепцію та сталінське бачення історичного процесу. З початком кампаній проти української історичної науки та освіти ідеологізація навчального процесу ще більше посилювалася і вплинула на діяльність кафедри історії Білгород-Дністровського учительського інституту, яка мала переробляти робочі програми, підвищувати свій ідейно-політичний рівень, обговорювати, стенографувати та рецензувати лекції викладачів тощо. Крім того, викладачі історичного факультету мали виконувати роль місцевих пропагандистів, проводячи лекції на ідеологічну тематику для мешканців міста. У науковій діяльності істориків домінувала краєзнавча тематика, яка передбачала висвітлення історичного минулого Південної Бессарабії з позицій марксистської ідеології. Перспективою подальших досліджень є

вивчення інших інструментів радянської політики щодо конструювання історичної пам'яті населення Ізмаїльської області.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Антоняк І. Нормативно-правова база функціонування історичної освіти в педагогічних ВНЗ Львова (1944–1957 рр.). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. № 5. С. 79-85.

Архів Ізмаїльського державного гуманітарного університету (далі – Архів ІДГУ), ф. 1, оп. 1-л, спр. 80, 54 арк.

Бугрій В. С. Перебудова організаційних засад історичної науки в педагогічних інститутах України (кінець 40-х – 50-ті рр. ХХ ст.). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Історія. Філософія. Політологія*. 2019. № 17. С. 4-7.

Буряк С. А. Вища історична педагогічна освіта в УРСР (1945–1956 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. № 1 (40). С. 180-184.

Буряк С. А. Історична освіта в педагогічних вузах Української РСР (1943–1956 рр.). (Автореф. дис. канд. іст. наук). Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2015.

Венцева Н. О. Вища історична педагогічна освіта України в першій половині ХХ століття: історичний аспект. Бердянськ: ФОП Ткачук О.В, 2016.

Комунальна установа «Ізмаїльський архів» (далі – КУІА), ф. Р-445, оп. 1, спр. 82, 199 арк.

КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 12, 58 арк.

КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 15, 52 арк.

КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 16, 103 арк.

КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 17, 43 арк.

КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 2, 30 арк.

КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 23, 510 арк.

КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 28, 12 арк.

КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 29, 71 арк.

КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 3, 55 арк.

КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 30, 104 арк.

КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 42, 153 арк.

КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 6, 61 арк.

КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 7, 168 арк.

КУІА, ф. Р-739, оп. 1, спр. 8, 104 арк.

Петриків В. І. Формування змісту вищої історичної освіти в Україні у кінці 40-х – початку 50-х рр. ХХ ст. *Наукові записки [Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова]. Серія: Педагогічні та історичні науки*. 2014. № 118. С. 181-188.

Петриків В.І. Розвиток змісту вищої історичної освіти в Україні (1945–1991 рр.). (Дис. канд. пед. наук). Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Дрогобич, 2016.

Попп Р. Історичний факультет Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка в перші повоєнні роки (1944–1953). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2018. № 6. С. 189-196.

Смолій В.А. (відп. ред.). *У лежачих тоталітаризму: Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.): Збірник документів і матеріалів*. Ч. 2. К.: Інститут історії України НАН України, 1998.

Снисарь А. Итоги работы института. *Знамя Советов*, 16 лютого, 2. 1941.

Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ), ф. 1, оп. 30, спр. 2021, 68 арк.

Циганенко Л. Ф. (гол. ред.). *Ізмаїльський державний гуманітарний університет: сторінки історії. Збірник документів*. Т. 1: 1940–1965 рр. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2020.

REFERENCES

Antoniak I. (2017). Normatyvno-pravova baza funktsionuvannia istorychnoi osvity v pedahohichnykh VNZ Lvova (1944–1957 rr.). [Regulatory Base of the Functioning of Historical Education in the Pedagogical Institutions of Lviv (1944–1957)]. *Naukovyi visnyk Shkhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. [Scientific Bulletin of the Lesia Ukrainka East European National University]. № 5. P. 79-85. [in Ukrainian].

Arkhiv Izmailskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu (next – Arkhiv IDHU), fund 1, description 1-1, file 80, 54 pages.

Buhrii V. S. (2019). Perebudova orhanizatsiinykh zasad istorychnoi nauky v pedahohichnykh instytutakh Ukrainy (kinets 40-kh – 50-ti rr. KhKh st.). [Restructuring of organizational foundations of historical science in pedagogical institutes of Ukraine (late 40's – 50's of XX century)]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Istoriiia. Filosofiiia. Politolohiia*. [International Humanitarian University Herald. History. Philosophy. Political Science]. № 17. P. 4-7. [in Ukrainian].

Buriak S. A. (2014). Vyshcha istorychna pedahohichna osvita v URSS (1945–1956 rr.). [Higher historical pedagogical education in the Ukrainian SSR (1945–1956)]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu* [Scholarly Works of the Faculty of History, Zaporizhzhia National University]. № 1 (40). P. 180-184. [in Ukrainian].

Buriak, S. A. (2015). *Istorychna osvita v pedahohichnykh vuzakh Ukrainskoi RSR (1943–1956 rr.)*. [Historical education in pedagogical institutes of the Ukrainian Soviet Socialist Republic (1943–1956)]. (Avtoref. dys. kand. ist. nauk). Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova, Kyiv. [in Ukrainian].

Komunalna ustanova «Izmailskyi arkhiv» (next – KUIA), fund R-445, description 1, file 82, 199 pages.

KUIA, fund R-739, description 1, file 12, 58 pages.

KUIA, fund R-739, description 1, file 15, 52 pages.

KUIA, fund R-739, description 1, file 16, 103 pages.

KUIA, fund R-739, description 1, file 17, 43 pages.

KUIA, fund R-739, description 1, file 2, 30 pages.

KUIA, fund R-739, description 1, file 23, 510 pages.

KUIA, fund R-739, description 1, file 28, 12 pages.

KUIA, fund R-739, description 1, file 29, 71 pages.

KUIA, fund R-739, description 1, file 3, 55 pages.

KUIA, fund R-739, description 1, file 30, 104 pages.

KUIA, fund R-739, description 1, file 42, 153 pages.

KUIA, fund R-739, description 1, file 6, 61 pages.

KUIA, fund R-739, description 1, file 7, 168 pages.

KUIA, fund R-739, description 1, file 8, 104 pages.

Petrykiv V. I. (2014). Formuvannia zmistu vyshchoi istorychnoi osvity v Ukraini u kints 40-kh – pochatku 50-kh rr. XX st. [Formation of the content of higher historical education in Ukraine in the late 40's – early 50's of the twentieth century]. *Naukovi zapysky [Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. M. P. Drahomanova]. Serii: Pedahohichni ta istorychni nauky* [Scientific notes [National Pedagogical Dragomanov University]. Series: Pedagogical and historical sciences]. №118. P. 181-188. [in Ukrainian].

Petrykiv V. I. (2016). *Rozvytok zmistu vyshchoi istorychnoi osvity v Ukraini (1945–1991 rr.)* [Development of the content of higher historical education in Ukraine (1945–1991)]. (Dys. kand. ped. nauk). Drohobyskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Ivana Franka, Drohobych. [in Ukrainian].

Popp R. (2018). Istorychnyi fakultet Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka v pershi povoienni roky (1944–1953) [The Historical Faculty of Drohobych State Pedagogical University during the first postwar years (1944 – 1953)]. *Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk* [East European Historical Bulletin]. № 6. P. 189-196. [in Ukrainian].

Smolii V. A. (vidp. red.). (1998). *U leshchatakh totalitaryzmu: Pershe dvadtsiatyrichchia Instytutu istorii Ukrainy NAN Ukrainy (1936–1956 pp.): Zbirnyk dokumentiv i materialiv* [In the grip of totalitarianism: The first twentieth anniversary of the Institute of History of Ukraine National Academy of Sciences of Ukraine (1936–1956): Collection of documents and materials]. Vol. 2. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

Snisar' A. (1941). Itogi raboty instituta. *Znamya Sovetov*, February 16, 2. [in Russian].

Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh ob'iednan Ukrainy (dali – TsDAHOU), fund 1, description 30, file 2021, 68 pages.

Tsyhanenko L. F. (hol. red.). (2020). *Izmailskyi derzhavnyi humanitarnyi universytet: storinky istorii. Zbirnyk dokumentiv* [Izmail State University of Humanities: pages of history. Collection of documents]. Vol. 1: 1940–1965. Izmail: RVV IDHU. [in Ukrainian].

Vientseva N. O. (2016). *Vyshcha istorychna pedahohichna osvita Ukrainy v pershii polovyni XX stolittia: istorychnyi aspekt*. [Higher historical pedagogical education of Ukraine in the first half of the XX century: historical aspect]. Berdiansk: FOP Tkachuk O.V. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Мета дослідження полягає у висвітленні особливостей підготовки вчителів історії в Білгород-Дністровському учительському інституті в післявоєнні роки, визначенні методів і наслідків ідеологізації змісту вищої історичної освіти як одного з інструментів поширення офіційної історичної пам'яті, аналізі впливу ідеологічних кампаній на навчальну, наукову та виховну діяльність викладачів кафедри історії. Робота ґрунтується на застосуванні історико-системного, історико-генетичного та історико-типологічного методів, які дали змогу розкрити розвиток історичної освіти в інституті в контексті тогочасних ідеологічних кампаній у СРСР, відомих під назвою «ждановщина», визначити проблеми, що впливали на організацію навчально-виховного процесу, класифікувати групи студентів, які навчалися на історичному факультеті. Наукова новизна полягає в тому, що на основі архівних документів Комунальної установи «Ізмаїльський архів» уперше здійснюється аналіз навчальної, наукової та виховної роботи на історичному факультеті Білгород-Дністровського учительського інституту в умовах радянської країни в післявоєнні роки. Автор дійшов висновку, що підготовка вчителів історії в інституті мала низку проблем матеріального, навчально-методичного та кадрового характеру, проте найбільш суттєвим чинником, що негативно впливав на процес навчання, була ідеологізація, яка перетворювала його на інструмент поширення офіційної історичної пам'яті та марксистсько-ленінської ідеології. Посилення ідеологічного тиску на історичну освіту ще більше поставило викладачів і студентів у залежність від радянського історичного дискурсу. Були запроваджені додаткові засоби контролю над освітнім процесом, які вимагали від викладачів суворого дотримання визначеної комуністичною партією версії історичного розвитку.

Ключові слова: історична освіта, учительський інститут, політика пам'яті, ідеологізація, пізній сталінізм, Південна Бессарабія.